

УДК 334.012.64

Пахненко О.М.*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Сумського державного університету***Костенко А.А.***студентка
Сумського державного університету***СТРУКТУРНІ ДИСПРОПОРЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ****STRUCTURAL IMBALANCES
OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті визначено чинні критерії розподілу підприємств за їх розмірами. Проведено порівняльний аналіз розвитку малих, середніх та великих підприємств в Україні за ключовими показниками, встановлено основні диспропорції у розвитку малого бізнесу. Надано порівняльну оцінку показників розвитку малого бізнесу в Україні та деяких країнах ЄС. Встановлено основні причини незадовільного стану розвитку малого підприємництва в Україні. Узагальнено основні пропозиції щодо можливих шляхів вирішення проблем малого бізнесу.

Ключові слова: підприємництво, малий бізнес, суб'єкти малого підприємництва, мікропідприємство, малі та середні підприємства, фінанси малих підприємств.

АННОТАЦИЯ

В статье определены действующие критерии распределения предприятий по их размерам. Проведен сравнительный анализ развития малых, средних и крупных предприятий в Украине по ключевым показателям, установлены основные диспропорции в развитии малого бизнеса. Предоставлена сравнительная оценка показателей развития малого бизнеса в Украине и некоторых странах ЕС. Установлены основные причины неудовлетворительного состояния развития малого предпринимательства в Украине. Обобщены основные предложения относительно возможных путей решения проблем малого бизнеса.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, субъекты малого предпринимательства, микропредприятие, малые и средние предприятия, финансы малых предприятий.

ANNOTATION

In the article the current criteria for distribution of enterprises by their size is defined. A comparative analysis of the development of small, medium and large enterprises in Ukraine has been conducted; and the main imbalances in the development of small business are identified. The comparative estimation of indicators of small business development in Ukraine and some EU countries is provided. The main reasons for the unsatisfactory state of small business development in Ukraine are identified. The suggestions on possible ways of solving small business problems are summarized.

Keywords: entrepreneurship, small business, microenterprise, small and medium enterprises, small business finance.

Постановка проблеми. Умовою ефективного функціонування ринкової економіки країни є рівномірний розвиток та взаємодія суб'єктів великого, середнього та малого бізнесу. Діяльність різних за розміром підприємств сприяє вирішенню різних завдань суспільного розвитку. Так, малий бізнес є більш гнучким та здатним до трансформації і нововведень, як того потребують основні канони підприємництва. Натомість великі підприємства є більш фінан-

сово стійкими та здатними до реалізації масштабних інвестиційних проектів. Нині в Україні наявні проблеми у функціонуванні всіх категорій підприємств незалежно від їх розміру. Проте якщо більшість великих підприємств характеризується погіршенням фінансового стану через загальні кризові явища у вітчизняній економіці, неефективність фінансового ринку і обмеженість доступу до інвестиційних ресурсів, то стан малого бізнесу, який і раніше мав слабкі позиції, сьогодні є критичним. Отже, дослідження динаміки і проблем розвитку саме малих підприємств в Україні має першочергове значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням особливостей функціонування та проблемам розвитку малого бізнесу приділяється багато уваги в роботах як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Так, загальні питання розвитку суб'єктів малого підприємництва, а також окремі питання фінансового забезпечення малого бізнесу, формування державної політики сприяння розвитку малого підприємництва розглядали М.П. Бутко, З.С. Варналій, А.М. Виноградська, Л.І. Воротіна, В.М. Геєць, М.І. Діба, Л.А. Колеснікова, О.О. Красноруцький, В.І. Ляшенко, Н.А. Малиш, А.О. Мельник, В.Т. Музичук, А.П. Самойленко, М.Г. Чумаченко, А.А. Чухно та інші науковці. Втім, проблема вирівнювання дисбалансів та вирішення проблем розвитку малого бізнесу в Україні сьогодні залишається актуальною і потребує вивчення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність численних досліджень щодо ролі та розвитку малого підприємництва в Україні, нині існують питання стимулювання його розвитку та формування оптимальної структури економіки зі збільшенням ролі малого бізнесу у створенні ВВП та забезпеченні зайнятості населення. Особливо дисбаланси розвитку інституту малого підприємництва в Україні виявляються під час проведення порівняльного аналізу відповідних показників з країнами ЄС. Тому актуальним залишається завдання виявлення основних недоліків функціонування малих підприємств в

Україні та пошуку шляхів їх вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні у порівнянні з великими та середніми підприємствами, а також зіставленні показників функціонування малого бізнесу в Україні та країнах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідними умовами формування державної політики у сфері розвитку малого підприємництва є окреслення чітких критеріїв поділу підприємств на групи за їх розміром. В Україні законодавчі норми для віднесення підприємств до малих, середніх та великих декілька разів змінювалися. Сьогодні положення Господарського кодексу з цього питання приведені у відповідність до рекомендацій Європейської комісії. Віднесення підприємств до малих, середніх чи великих залежить від двох параметрів, а саме кількості працюючих та річного доходу від будь-якої діяльності. Так, до суб'єктів малого підприємництва належать фізичні та юридичні особи, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро. Вітчизняне законодавство виокремлює також суб'єктів мікропідприємництва, якими є фізичні та юридичні особи, що зареєстровані в установленому законом порядку, а також мають за звітний період середню кількість працівників не більше 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не більше суми, еквівалентної 2 мільйонам євро, визначеної за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва можуть бути лише юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, річний дохід яких від діяльності, що не суперечить чинному законодавству, перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, а середня кількість працівників за звітний період є більшою, ніж 250 осіб. Усі інші суб'єкти господарювання, що не включені до попередньо описаних категорій, належать до суб'єктів середнього підприємництва [1].

За показником кількості суб'єктів господарювання малі підприємства займають найбільшу питому вагу серед підприємств України. Так, у 2016 році частка малих підприємств склала 95% від загальної кількості суб'єктів господарювання, при цьому їх більшість є мікропідприємствами (майже 81% загальної кількості суб'єктів господарювання). Найбільша представленість малих підприємств характерна для таких видів економічної діяльності, як операції з нерухомим майном (98,6% у 2016 році), професійна, наукова і технічна діяльність (97,7%), інформація та комунікації (97,1%), сфера освіти (97,2%).

Характеризуючи кількісні показники розвитку малого підприємництва в Україні, можна відзначити негативну динаміку щодо змен-

шення кількості малих підприємств: у 2016 році їх кількість скоротилася на 11,2% порівняно з 2015 роком, хоча їх частка в структурі суб'єктів господарювання залишилась практично незмінною (питома вага малих підприємств скоротилась на 0,43 п. п., зокрема частка мікропідприємств зменшилась на 1,94 п. п. у 2016 році порівняно з 2015 роком), що зумовлено загальним скороченням кількості підприємств в Україні в цей період.

Незважаючи на суттєве переважання у кількості малих підприємств в Україні, вони формують невелику частку доходу від реалізації продукції та забезпечують найменшу частку зайнятості населення порівняно з великими та середніми підприємствами, що дає змогу зробити висновок про існування структурних диспропорцій у розвитку малого підприємництва в Україні.

Найвищі обсяги реалізації продукції серед видів підприємств за їх розмірами забезпечують суб'єкти середнього підприємництва: 2 602,4 млрд. грн., або 41,9%, у 2016 році, тоді як їх частка у загальній кількості підприємств складає лише 4,9% (рис. 1). Об'єктивною причиною зазначеної ситуації є переважні сфери діяльності суб'єктів середнього бізнесу, адже більшість підприємств, що відносяться до вказаного класу, займається сільським, лісовим та рибним господарствами, промисловістю, складською, поштовою та кур'єрською діяльністю.

Великі підприємства складають лише 0,12% загальної кількості підприємств України, проте за показником обсягу реалізованої продукції вони незначно відрізняються від середніх підприємств: 2 387,8 млрд. грн., або 38,4% загального обсягу реалізованої продукції у 2016 році.

Аналогічні диспропорції можна прослідкувати і в кількості зайнятих на різних за розмірами підприємствах. Найбільшу частку зайнятості забезпечують середні підприємства, а саме близько 44,6% у 2016 році; малі і великі підприємства майже порівну: у 2016 році 27,9% та 27,5% відповідно.

Про наявність проблем у розвитку та функціонуванні малого бізнесу в Україні свідчать також показники фінансових результатів до оподаткування. У 2016 році 27% малих підприємств в Україні були збитковими, у загальному підсумку за цей період малі підприємства отримали збиток у сумі 24,9 млрд. грн. (серед мікропідприємств збитковими були 28% суб'єктів господарювання, загальний збиток у 2016 році склав 35,3 млрд. грн.). Варто зауважити, що, порівняно з 2014–2015 роками, частка збиткових підприємств та загальний обсяг від'ємних фінансових результатів до оподаткування малих підприємств скоротилися, що свідчить про наявність позитивної динаміки, проте фінансовий стан більшості суб'єктів малого бізнесу в Україні залишається кризовим або нестійким.

Найкраще виявити диспропорції у розвитку малого підприємництва дає змогу порів-

няльний аналіз ключових показників діяльності малих підприємств в різних країнах. Для забезпечення зіставлення даних проаналізуємо відносні показники частки малих підприємств у загальній їх кількості, питомої ваги доходу від реалізації малих підприємств в загальному обсязі доходів підприємств та частки зайнятих на малих підприємствах у загальній кількості зайнятих (табл. 1).

Серед досліджених країн ЄС найбільшу частку малих підприємств мають Чехія (99,06% у 2015 році), Іспанія (99,17%) та Італія (99,26%). Низькою часткою суб'єктів малого бізнесу, порівняно з іншими європейськими країнами, характеризується Латвія (85,82%). Зауважимо, що показники, наведені в табл. 1 для України, розраховані тільки за даними малих підприємств – юридичних осіб. З урахуванням фізичних осіб – підприємців, які можуть бути віднесені до суб'єктів малого підприємництва, питома вага малих підприємств у загальній кількості підприємств в Україні у 2015 році складала 99,19%. Отже, за цим

показником розвиток малого підприємництва в Україні відповідає середньоєвропейському рівню.

Що ж стосується інших показників, а саме питомої ваги доходу від реалізації малих підприємств в загальному обсязі доходів підприємств та частки зайнятих на малих підприємствах у загальній кількості зайнятих, то очевидним є суттєве відставання України від країн Європейського Союзу. Так, у більшості європейських держав функціонування малого бізнесу є одним з основних джерел формування ВВП держави та забезпечення зайнятості населення. В середньому близько половини зайнятого населення країн ЄС працює на малих підприємствах. У розрізі досліджених країн цей показник коливається від 40% до 62%. В Україні ж малі підприємства забезпечують зайнятість лише для 26,77% працюючого населення, а з урахуванням фізичних осіб – підприємців – майже для 47% у 2015 році.

Найгірша ситуація за показником доходу від реалізації продукції малих підприємств. Навіть

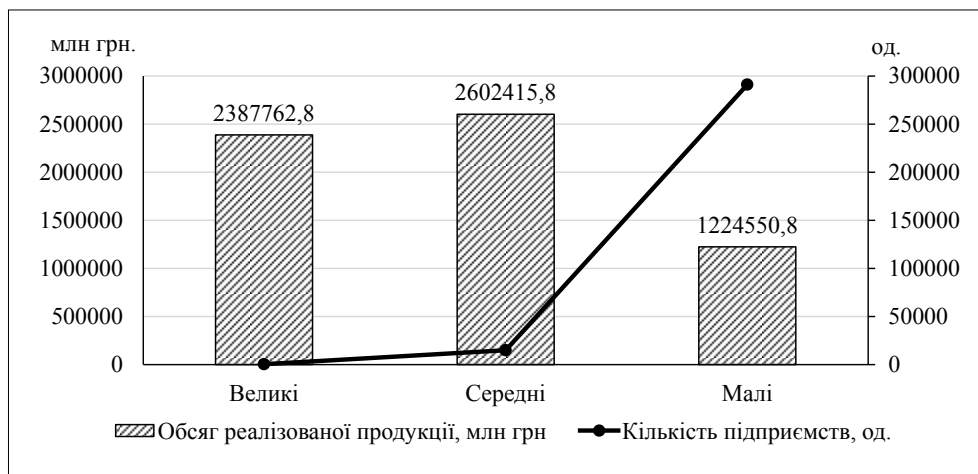

Рис. 1. Показники діяльності суб'єктів господарювання в Україні з розподілом їх за розмірами у 2016 році

Джерело: складено на основі [2]

Таблиця 1

Показники розвитку малого бізнесу в Україні та деяких країнах Європейського Союзу у 2015 році

Країни	Показники	Питома вага малих підприємств у загальній кількості підприємств, %	Частка доходу від реалізації малих підприємств в загальному обсязі доходів підприємств, %	Частка зайнятих на малих підприємствах у загальній кількості зайнятих, %
Чехія		99,06	27,16	44,92
Німеччина		96,95	21,30	40,87
Іспанія		99,17	37,22	56,71
Італія		99,26	41,46	62,48
Латвія		85,82	37,22	55,56
Польща		98,66	28,84	45,20
Словаччина		98,99	29,03	51,44
Великобританія		98,20	29,34	48,00
Україна		95,45	18,16	26,77

Джерело: розраховано авторами за даними [3; 4]

з урахуванням даних по фізичним особам – підприємцям цей показник залишається суттєво нижчим від середньоєвропейського рівня, що свідчить про фінансову слабкість та недостатню конкурентоспроможність вітчизняних малих підприємств. Зокрема, у 2015 році середній показник питомої ваги доходу від реалізації продукції малих підприємств у досліджених європейських країнах склав майже 32%, тоді як в Україні він був майже вдвічі меншим – 18% (з урахуванням фізичних осіб – підприємців він склав майже 24%).

Отже, порівняльна характеристика відносних показників діяльності малого бізнесу в Україні та країнах ЄС засвідчила недосконалість та нерозвиненість вітчизняних суб'єктів малого підприємництва. Узагальнюючи сучасні дослідження вітчизняних науковців щодо причин недостатнього рівня розвитку малого підприємництва [5–8], можна виокремити 5 груп факторів, що гальмують розвиток малого бізнесу в Україні, а саме макроекономічні, фінансові, нормативно-правові, адміністративні тощо. Основними макроекономічними факторами є низька купівельна спроможність населення, що спричиняє зменшення попиту та зниження обсягів продажів; високий рівень податкового навантаження (з урахуванням соціальних внесків); зростання неплатоспроможності економічних суб'єктів (контрагентів малих підприємств); недостатній рівень розвитку та кризові явища на вітчизняному фінансовому ринку.

Фінансово-економічними факторами, що виявляються на рівні окремих суб'єктів господарювання, є суттєва обмеженість власних фінансових ресурсів та практично недоступність зовнішніх джерел фінансування (дорогі кредитні ресурси, слабкі зв'язки з іноземними фінансовими організаціями щодо залучення інвестицій і грантів тощо).

Серед основних нормативно-правових та адміністративних чинників варто відзначити недосконалість законодавчої бази, що є неадаптованою до сучасних соціально-економічних умов; обтяжливість контролю за діяльністю підприємств з боку державних органів; високий рівень корумпованості; відсутність дієвих інструментів захисту від недобросовісної конкуренції, особливо з боку суб'єктів великого бізнесу.

Серед інших факторів можна відзначити недосконалість системи обліку та статистичної звітності малого підприємництва, обмежений характер інформаційного та консультативного забезпечення підприємств, громіздкість системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Серед шляхів вирішення вищевказаних проблем вважаємо за доцільне виокремити такі [5–8]:

- удосконалення чинної нормативно-правової бази, зокрема внесення змін до законодавчих актів щодо процедури створення підприємства;
- узгодження дій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, розробка

єдиної системи реєстрації та ліцензування суб'єктів підприємництва;

- перегляд системи спрощеного оподаткування суб'єктів малого та середнього бізнесу;
- створення дієвих механізмів кредитування малого бізнесу на пільгових умовах;
- спільне (дольове) фінансування інноваційних проектів малих підприємств;
- удосконалення інформаційного, консультативного та кадрового забезпечення малих підприємств; створення спеціальних державних програм щодо переорієнтації бізнесу для виходу підприємств із зони збитковості.

Висновки. Малий бізнес є невід'ємною складовою соціально-економічної системи країни, а його розвиток є однією з умов забезпечення стабільності ринкових відносин. Саме суб'єкти малого підприємництва здатні швидко пристосуватися до змін ринкової кон'юнктури, бути високо мобільними та сприяти розвитку конкуренції. Проведений аналіз основних показників розвитку та функціонування суб'єктів малого підприємництва в Україні та здійснена порівняльна оцінка базових показників діяльності малих підприємств в Україні та деяких країнах ЄС дали змогу виявити структурні диспропорції у розвитку малого бізнесу в Україні. За наявності достатньої кількості малих підприємств їх внесок у виробництво і реалізацію продукції та у забезпечення зайнятості населення є меншим порівняно із суб'єктами середнього і великого бізнесу, а також суттєво нижчим порівняно з малими підприємствами в країнах ЄС. Тому надзвичайно актуальними є подальше вивчення шляхів вирівнювання визначених дисбалансів, сприяння розвитку малого бізнесу, а також вирішення ідентифікованих проблем функціонування суб'єктів малого підприємництва в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України // Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
2. Основні структурні показники діяльності підприємств за їх розмірами : статистична інформація / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 513 с.
4. Small and medium-sized enterprises (SMEs) / Eurostat; European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/structural-business-statistics/sme>.
5. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні / [О.О. Красноручький, Н.М. Колпаченко, О.В. Смігунова] // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2016. – Вип. 172. – С. 54–62. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2016_172_8.

6. Папп В.В. Сучасний стан і тенденції розвитку малого підприємництва в Україні / В.В. Папп // Бізнес Інформ. – 2013. – № 6. – С. 160–164. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_6_27.
7. Скорук О.В. Стан та проблеми розвитку підприємництва в Україні / О.В. Скорук // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 2. – С. 107–110. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/2_2016/21.pdf.
8. Тимченко О.І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України / О.І. Тимченко // Ефективна економіка. – 2015. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_14.